

Володимир Антофійчук

«РУСЬКА ТРІЙЦЯ» ТА УКРАЇНСЬКЕ НАЦІОНАЛЬНО-ДУХОВНЕ ВІДРОДЖЕННЯ

В останній чверті XVIII ст. Україна опинилася під владою двох імперій. Більшу її частину загарбала царська Росія, а західний регіон — Галичину, Закарпаття і Північну Буковину — окупувала цісарська Австрія. Рештки автономії втратили Гетьманщина, Слобожанщина, унаслідок підступних дій російського царизму припинила своє існування Запорізька Січ — багатовікова захисниця українських національних інтересів. Водночас чужоземне поневолення зумовило зворотний процес, завдяки чому почали складатися передумови для українського національно-духовного відродження. Їх розвиток насамперед торкнувся Галичини. У Львові з 1783 р. розпочала свою діяльність греко-католицька духовна семінарія, при Львівському університеті в 1787–1809 рр. функціонував так званий Руський інститут (*Studium rutenum*). Але з 1817 р. в Галичині державною стала польська мова, унаслідок чого українську мову було повністю вилучено з усіх сфер суспільного життя. Полонізація та латинізація охопили не лише верхи, а й низи. Навіть священники, чільні представники української інтелігенції, змушені були виголошувати проповіді польською мовою або послуговуватися так званим язичієм — польсько-церковнослов'янсько-українським суржилом. Мовою

діловою і мовою культури стала польська, почасти — латинська й німецька. У таких суспільно-політичних умовах захист рідної мови набув для українців статусу життєво найважливішої справи, тотожної питанню національної ідентичності й окремішності як народу.

Проблема хронології передумов, початків і розвитку українського національно-духовного відродження в науці розв'язується неоднозначно. Так, М. Шашкевич, який чи не першим задумався над цим питанням, у незавершеній праці німецькою мовою «Русини» поділяв «усе життя згаданого народу за трьома основними прикметами на три головні епохи: епоху, повну сили і діяльного життя під владою своїх князів, епоху присмерку нації або її страдницької історії та, накінець, — рожевий світанок відродження русинів, який почався у 1772 р.» (Шашкевич, 2012: 246). Отже, очільник «Руської Трійці» початки українського національно-духовного відродження, той, за його образним висловом, «рожевий світанок», пов'язував із першим поділом Речі Посполитої, коли більшість західноукраїнських земель відійшла до цісарської Австрії і становище українців, порівняно з попереднім, стало дещо легшим, та все ж залишалося неволею.

Одна з праць І. Крип'якевича містить розділ «Відродження України 1784–1918 рр.» (Крип'якевич, 1918: 74–77). «В такому підході, — на думку Я. Ісаєвича, — є своя логіка. Як тільки ліквідовано автономний устрій Гетьманщини, стало на чергу дня пи-

тання про його відновлення, активізувалися спроби історичними аргументами обґрунтувати право України на збереження «давніх вольностей». Із другого боку, деякі історики говорять про українське культурно-національне відродження другої половини XVIII – 40-х рр. XIX ст., інші ж вважають, що справжнє національне відродження починається зі середини XIX століття» (Ісаєвич, 2000: 15). Автори «Історії української літератури XIX століття» ведуть мову про «період національного пробудження» в Західній Україні, який «припадає на 30–50-ті рр. XIX ст.» (Історія, 2005: 355). У цьому різноманітті тлумачень більш аргументованим видається спостереження М. Грушевського: «Серед нового уніатського духовенства, вихованого в кращих культурних і матеріальних обставинах, уже в початках XIX в. з'являються освічені і тямущі люди, які думають не тільки про інтереси своєї церкви, а й про інтереси народні, національні, заходяться коло піднесення народної освіти і добробуту, коло розвою національної культури» (Грушевський, 1921: 480).

І справді, започатковувати українське національне відродження, бути його активним і послідовним творцем судилося патріотично налаштованому духовенству Української Греко-Католицької Церкви. Це були найосвіченіші представники українського суспільства, перейняті ідеями європейського Просвітництва. Свої пастирські обов'язки вони часто поєднували з літературно-мистецькою, науковою, педагогічною та освітньою діяль-

ністю. Постійно перебуваючи в самісінькій гущі народу, добре розуміючи його політичні, соціально-економічні, освітні та духовні потреби, вони чутливо реагували на них власною творчістю, несхитною патріотичною позицією й апеляціями до офіційних властей різного рівня.

Завдяки зусиллям таких діячів, як Іван Лаврівський (1773–1846), Михайло Левицький (1774–1858), Іван Могильницький (1778–1831), Іван Снігурський (1784–1847), Михайло Лучкай (1789–1843), Йосиф Левицький (1801–1860), Олександр Духнович (1803–1865) та ін., постійно порушувалися питання про національні права українців на здобуття освіти рідною мовою та відкриття відповідних навчальних закладів, ініціювалася підготовка букварів, підручників, посібників і граматик, йшлося про необхідність української літератури, писаної народною мовою, важливість наукових досліджень з історії, етнографії, фольклору, стверджувалося про етнічну єдність українців Галичини, Буковини й Закарпаття тощо.

Однак чи не кожен запит, скерований на національні цілі українців, натикався на спротив як світських, так і церковних верхів. Очевидно, тут мала би проявитися інша енергія, інше завзяття в поєднанні із конкретнішим розумінням тих насущних проблем, що, немов павутинням, обснували українську душу й тіло, ясне бачення тієї дороги, яка би вивела з темряви на світло, а ще більше — свідомо жертвовність обраній меті попри матеріа-

льну скруту і приниження національної гідності. Зрештою, потрібно було володіти даром передбачуваності наслідків розробленого проєкту на користь загалу, а найперше мати в серці постійне відчуття гострого болю і пекучого сорому за долю свого обділеного народу. «Судило нам ся послідним бути. Бо коли другі слов'яни вершка ся дохаплюють і єсли не вже, то небавком побратаються з повним ясним сонцем, нам на долині в густій студеній мраці гибіти. Мали і ми наших півців і наших учителів, але найшли тучі і бурі — тамті занімілі, а народови і словесности надовго ся здрімало. Однако ж язык і хороша душа руска була серед Слов'янщини, як чиста слеза дівоча в долони серафима» (Шашкевич, 2012: 239), — так промовляти міг лише той, кого покликав дух апостольства й талант великого поета. М. Шашкевич, про кого мова, не лише переосмислив заклики своїх попередників про вжиток руської (тобто української) мови в освітній справі, а й перевів цю проблему в глибшу теоретичну та значно ширшу практичну площину.

Оцінюючи винятковість М. Шашкевича порівняно з його попередниками та сучасниками, Митрополит Андрей Шептицький підкреслював: «Не бракувало в тім поколінні священників, що попередили Маркіяна, людей вищої інтелігенції, європейської культури; були між ними люди прямо великі наукою, організаційним змислом, талантом кермування публічних справ. Але не було чоловіка, котрий видів будучність і вказував дороги будуч-

ности. Було в культурі наших людей в тих часах щось офіційного, щось формального, щось мертвого. То були покоління, що без надії клалися в гріб, послідні свого рода і свого типу. При тих відносинах піднести прапор новий, кинути іскру великої гадки, на се потреба була великої душі, душі великого апостола, чоловіка, що «от Бога послан», став би ся великаном грядучим уперед і ведучим весь народ. Тим апостолом для галицької Руси став Маркіян Шашкевич» (Промова, 1911: 689). У колі найближчих друзів — колег зі Львівської духовної семінарії Я. Головацького та І. Вагилевича, за світоглядом поєднаних разом із ним у гурток «Руська Трійця», М. Шашкевич вирізнявся рисами справжнього лідера, організатора й авторитетного ідеолога. «Своїм запалом і глибоким переконанням, — наголошував Митрополит Йосиф Сліпий, — він з'єднував собі всіх, будив у них духа й захоплення для високих поривів. Очі світилися, мов іскри, і лице сяло надхненням, чоло морщилося й набирало грізної поваги, коли молодий апостол став проповідувати свої ідеї. А кожне слово плило йому з серця. Круг товаришів ширшав і накреслював щораз більше коло. Переконання поглиблювались, запалена іскра розпалювалась в огонь. Вже сама назва «Руська Трійця» підкреслювала національну ідею назовні серед загалу студентів, цвіту тодішньої Галицької землі, й розголошувала її довкруги» (Митрополит Йосиф Сліпий, 2007: 176).

Натхненні теорією німецького філософа Йоганна Гердера (1744–1803) про національні держави та його зворушливими розмірковуваннями про долю України, романтичним пафосом європейського політичного відродження, а найперше скарбами українського фольклору, зокрема публікаціями пісень Михайла Максимовича, члени «Руської Трійці» виношували задум видати по своєму скомпонований фольклорно-літературний збірник. Після невдач із «Сином Русі» (1833) і «Зорею» (1835) світ побачив споряджений ними перший український фольклорно-літературний альманах «Русалка Дністровая» (1837). Вдало скомпонований зміст видання, зітканий із народних пісень, перекладів, оригінальних художніх творів, наукових праць і т. ін., наочно продемонстрував унікальні зображально-виражальні можливості української народної мови, причому виявив багатогранність її функціонування в різних стилях і жанрах.

Надзвичайно важливо, що діячі «Руської Трійці» подали приклад послуговування українською народною мовою і в богослужіннях, на масових зібраннях людей, при написанні проповідей, релігійної поезії, перекладах Святого Письма і т. ін., чим усе рішучіше й переконливіше відповідали на заяви скептиків про нібито нездатність творити нею високий стиль. На жаль, освічена частина суспільства часів «Руської трійці», за невеликим винятком, соромилася української мови. Невипадково М. Шашкевич у вірші «Руська мати нас родила» запитував: «Чом ся нев встидати

маєм?». Багатьом здавалося, що народна мова здатна тільки для сільського спілкування і аж ніяк не для творення літератури й науки. На інших позиціях стояла «Руська Трійця». Так, Я. Головацький, звертаючись до умовного опонента при публікації «Псалмів Русланових» в альманасі «Вінок русинам на обжинки» (1846), наголошував: «От тобі показав живим приміром Шашкевич, як можна взнестися високо, як можна своїм наріччям без чужої примішки і найвищі поняття о Бозі гладко говорити» (Головацький, 1846: 63).

Ідея проповідувати простому люду Божі істини зрозумілою йому рідною мовою, до того ж так пишно прибраною народнопоетичною образністю, прийшла до «Руської Трійці» від новозавітних настанов. Бо ж сказано в першому апостольському Посланні до корінтян: «І коли сурма даватиме невиразний звук, то хто стане готуватися до бою? Так і ви, якщо промовляєте мовою незрозумілі слова, то як зрозуміють, що ви говорите? Ви буде говорити на вітер» (14: 9); «Бо коли я молюся незнайомою мовою, то хоч і дух мій молиться, але розум мій лишається безплідним» (14: 14); «в церкві хочу краще п'ять слів сказати розумом моїм, щоб і інших наставити, ніж тисячі слів незнайомою мовою» (14: 19). Закликав до цього і Митрополит Андрей Шептицький, стоячи над могилою українського апостола М. Шашкевича в день його столітніх уродин: «Треба до народу промовляти єго бесідою і не лиш бесідою, треба добирати єго способів говорення, єго образів, по-

рівнянь, вийнятих з уст народу» (Промова, 1911: 690). А звідси ще один висновок Високопреосвященнішого Владики: «...Наш нарід в тисячолітній недолі і долі не стратив своєї мови і культури, если діждався світлої епохи відродження, если має поважні — Богу дякувати — ряди інтелігенції, котра є єго хвалою і силою, то немалу в тім заслугу мають наші священники, що, як Маркіян, ціле життя боролися з противностями і десь з позичених грошей видавали якусь хосенну для народа книжечку, і послідний гріш на народні видавали ціли...» (Промова, 1911: 692).

Мовна концепція «Руської Трійці» потужно й різнобічно спрямовувалась на повсякденну практику священника і за кращих обставин могла дати рясніші плоди. Маю на увазі уривки перекладів М. Шашкевича з Євангелія від Св. Матея і Євангелія від Св. Івана (невідомо з якої мови чи мов), «Пам'ятка священницького життя» (з латинської), «Зеркала Християнского» (з грецької), а також його ж оригінальні проповіді з нагоди різних свят. Переклади із тих, як і багатьох інших християнських книг, не лише забезпечували зацікавлених осіб щедрим пізнавальним матеріалом, а й навівали українським авторам нові ідеї для власної творчості. Цілком можливо, що думки з тих перекладних книг у якусь благословенну мить роздумів про Ісусові діяння М. Шашкевич сприйняв за настанову для себе: «Як добре і мило, як славно і конечно потрібно прилігати святій науці малих! [...] Слугам святым есть то добродитель Божая. [...] Бо що есть більшеє, як душу об-

гортати світлом, святостію, довершенем і спасенієм? А коли ж душа огортається більше світлом, святостію, довершенем і спасенієм, як не тогди, коли ся маленькії навчають?» (Шашкевич, 2012: 150–151). Тож поява «Читанки для діточок в народних училищах руских» (укладена 1836 р., опублікована 1850 р.), що її спорядив М. Шашкевич відповідно до своєї національно-духовної програми «гнати з Русі мраки тьмаві», видається цілком закономірною. У листі до львівської цензури від 2 грудня 1836 р., доданому до рукопису «Читанки», він повідомляв про мету своєї праці — «істинну релігійність і ґрунтовану на ній моральність належно вселити у ніжні чутливі серця молоді, майбутніх громадян держави» з наміром «своїй милій руській нації хоч найменшою мірою» (Шашкевич, 2012: 294–295) прислужитися.

У шести розділах «Читанки» — першого підручника українською народною мовою — М. Шашкевич зібрав оригінальні літературні твори, популярні оповіді про довкілля, подячну молитву, «повістки» і байки на морально-етичні теми, «коротейкії науки» на зразок притч Соломонових, перекази біблійних історій, «пісеньки і грачки діточії». Весь цей цікавий різножанровий матеріал спрямовувався на виховання в дітях релігійних чеснот, а водночас і відчуття приналежності кожного до великої християнської родини загалом і великої родини українського народу зокрема. Один з найпоказовіших текстів на цю тему — глава під назвою «Що є родина?»: «Правда, сину, ти тепер в учили — і хто ся ли-

шив дома? Остались Тато, Мама, братя, сестри — словом, осталася родина. Муж і жена з діточками — з хлопцями і дівчатами — чинят родину, до якої пристає і челядь. Кождий в тім домові має своє питоменне ім'я, а всі разом мають одно прізвище. Бачиш, от в тій хаті зовеся отец Прокіп, мати — Марина, син — Пилип, дочка — Анна, а всі разом зовутся, наприклад, Білячі, або як инакше, бо таких прізвищ много, а в кождій родині инше» (Шашкевич, 2012: 319). З цього, на перший погляд, простого прикладу пізнаємо своєрідність ще одного таланту М. Шашкевича — таланту вчителя-наставника, що буденними і зрозумілими поняттями дохідливо пояснює кожній дитині складні питання, а водночас доводить, що формування справжнього громадянина держави розпочинається з дитячого віку зусиллями сім'ї і школи. Важливість педагогічних принципів очільника «Руської Трійці» виявляється і в тому, що на схожих дидактичних засадах вибудовували свої методи навчання Т. Шевченко в «Букварі южнорусскому» (1861) та Ю. Федькович у «Букварі для селянських дітей на Буковині» (1866), чим намагалися прислужитися патріотичному вихованню дітей України, поневоленої сусідніми імперіями.

«Читанку» М. Шашкевича справедливо зараховують до початків нової української літератури для дітей. Зокрема, в ній опубліковано перші зразки української релігійної поезії, написані народною мовою. Приміром, вірш М. Шашкевича «Вже сонце кра-

сно...» славить Бога — Творця досконалого, гармонійного світу, в єднанні з яким людина почуває себе щасливою, життєрадісною, рівною з усіма, «бо Божа воля / Всім добра жадає». Краса природи в її постійній мінливості й неповторності — «се, — за поетом, — щастє з неба». Таким чином, М. Шашкевич сакралізує цей дивовижний земний світ. Його довкілля, в якому «всюда так ладно, / всюда щось жиє», символізує Едемський сад, той священний простір, де людина колись утратила, а тепер наново здобуває вічне блаженство. Оптимістичний лад вірша посилюється і його стрімким, мелодійним ритмом:

Вже сонце красно —

Хвала-бо — встало,

Бачте, як ясно

Світом засяло!

Нічні, сонливі

Мраки розбило;

Боже, ах Боже,

То Твоє діло!

Весело, мило

На світ глядіти,

Добро приспіло:

Радуйтеся, діти!

Гомін лісами,

Піснь дубравами

Щастє розносит,

Сильно голосит,

Весело, мило:

«Боже, ах, Боже,

То Твоє діло!» (Шашкевич, 2012: 380).

У романтичній ідилії найближчого за духом соратника «Руської Трійці» М. Устияновича «Земський рай», змістові домінанти якої перегукуються з віршем Т. Шевченка «Садок вишневий коло хати...», священний простір уособлює селянська хата — символ родинного затишку, душевного тепла й захисту. Важливе смислове значення мають і предметно-побутові деталі: на стінах святих ікони, хатній стіл, на якому хліб-сіль і «збанок водиці», довкола оселі — барвінок, любисток, розмарин, тройзілля тощо. Відданість українським народно-християнським нормам родинного життя, заснованих на принципах віри, любови і злагоди, породжує в людських душах справжній «земський рай». Уявною картиною приходу на гостину до благочестивих господарів оселі «ангелів Божих, святого Николи і самого Божейка» автор вірша висловив основну ідею творчості «Руської Трійці» та її послідовників — ідею повної гармонії людини з Богом, природою і самою собою. Крім того, у контексті вірша виразно простежується ще одна, чи не найголовніша змістова деталь. Якщо, за Й. Гердером, державу того чи того народу уособлює щаслива ро-

дина, гармонійно облаштований дім, то вірш М. Устияновича якраз цілісно розробляє цю ідею, концентруючи читацьку увагу на її ключових образах.

Ідея Бога як всемогутньої, вічної і таємничої світотворчої сили реалізується у вірші М. Устияновича «Сотворитель»:

Хто, як Ти, велій, всемогущий Боже!
Ти одним словом воздвиг з пітьми світ,
Твій престол — небо, а земля — підноже,
Ти — отець всьому, Тобі рода ніт.

В твоїй долоні плаває вселенна,
А тій вселенній границь хто дійде?
Твоя зіниця — глибина безденна,
Хто в ню посягне, хто їй ключ знайде?

(Устиянович, 1860: 45).

Повна гармонія людини і Бога, за віршем М. Устияновича, в тому, що людина — головний елемент Божої світобудови — разом зі своїм Творцем земний владика. Але без Бога людина слабка й безпомічна:

Ти чоловіка, Твоїх рук оздобу,
Положив паном, владикою землі,
Вляв в нього духа на свою подобу,
На честь і хвалу, і службу собі.

...Він в серці носить чувств бездонне море,
В його душі луч райських міліон,
Над ним блистають безсмертія зорі,
Він цар, бо Ти в нім; но чим без Тебе он?!

(Устиянович, 1860: 45).

У віршах «Земський рай», «Сотворитель», повісті «Старий Єфрем» М. Устияновича, а також у поезіях «Веснівка» і «Підлисе» М. Шашкевича, «Річка» Я. Головацького, «Мир вам, браття» І. Гушалевича, оповіданні «Хлопська дитина» Ф. Заревича та ін. професор Карлового університету І. Панькевич простежував прояви бідермаєру, пов'язуючи їх із мотивами самоти, любови до ближнього, минулості життя, релігійної чутливості тощо (див. Панькевич, 2000: 434–438). До спроб виокремити бідермаєр в українській літературі критично поставився Д. Чижевський, але й категорично не заперечував наявності його характерних ознак у ще ширшого кола авторів — М. Петренка, В. Забіли, А. Чужбинського, О. Стороженка та ін. На його думку, цей стиль «залишив в українській літературі лише незначний слід» (Чижевський, 1956: 489). Принагідно зауважу, що це питання потребує пильнішої уваги й цілком відповідного аналізу, суголосного із мистецькими процесами в нашому письменстві першої половини ХІХ ст.

Бог і Людина. Варіації цієї теми не раз поставали в тексті і підтексті творів представників «Руської Трійці» та їхніх ідейних

соратників. Та найвиразнішого звучання набула вона в «Псалмах Русланових» (1837–1838) М. Шашкевича — перших зразках релігійно-філософської поезії в прозі нового українського письменства. У них сповна розкриваються особливості цілісного й послідовного світогляду автора, глибоко релігійного й високо патріотичного. Віра Христова, за його переконанням, — єдина надійна опора в життєвих випробуваннях людини й народу загалом, непохитна основа всього національного порядку.

«Псалми Русланові» вирізняються структурно чіткою композицією, організованою майстерно вибудованими антитезами, що в контексті твору служать засобами вираження сакрального, з'ясування позицій автора та його уявного опонента. Так, у першій їх частині славиться велич Бога, його мудрість і воля. Словослів'я на честь Творця всього сущого в безначальному і безкінечному просторі раптово переривається заперечною відповіддю на судження гордої й самовпевненої людини, яка не визнає існування Бога: «Кажеш «ніт Бога», — то й тебе ніт». До істини поет підводить читача логікою влучних сентенцій: людина без Бога — «сон і мара», а ім'я її — «вітер на степах України», мисль її — «дим, заворот», життя — глибоко закопаний у землі камінь, надія — «як піна на водах»; насправді ж людина створена для того, щоби «видіти світ», а не перебувати в темряві, себто пізнавати його Творця, бути в Ньому і з Ним.

Ймовірно, релігійний пафос першої частини «Псалмів Русланових» — то і своєрідна реакція на теорію французьких матеріалістів, особливо на твердження Дені Дідро, що категорично заперечував існування Бога як першопричину світу. А звідси й образ того уявного опонента, з яким так переконливо полемізував поет. Крім того, негативний контент в імені цієї безбожної людини виразно асоціюється з її поглядами, цілковито неприйнятними для українського національного менталітету.

Друга частина «Псалмів Русланових» звіряє силу релігійного почуття поета, всемогутність віри як життєвої опори людини, або, за висловом Мартіна Гайдеггера, «буття-у-світі». Піднесений красномовний рівень цього одкровення стає вираженням сакрального: «Віра серця мого, як Бескид, твердо постановилась на любови. І смуток твій знидіє, а радість сліди єго позмітає, а сумна північ буде ясным полуднем — і звеселишся, а око твоє заблищит зірничкою в бурній пітьмі житя твого — і огорнешся зоревою свитою тихомиря; і линяєт (тобто лине. — *В. А.*) над тобою милость Божая, бо надія із серця твого не втікла, — бо хто, яко Бог!» (Шашкевич, 2012: 65). При цьому на образному рівні також чітко простежується регіональна деталь вираження сакрального: «Віра серця мого, як Бескид». Зауважмо, для бойків і гуцулів Бескид — символ високости і піднебесности, себто сакральности (порівняймо Франкове зі вступу до поеми «Мой-

сей»: «Та прийде час, і ти огнистим видом / Засяєш у народів вольних колі, / Труснеш Кавказ, впережешся Бескидом...»).

У другій частині зберігається полемічний запал першої, але тут він набирає ще більшої, національно мотивованої напруги: «...вирвеш ми очі і душу ми вирвеш, а не возьмеш милости і віри не возьмеш, а не видреш любови і віри не видреш, бо руске ми серце та й і віра руска!» (Там само).

Третя частина ідейно споріднена з попередніми гаслом «Бо хто, яко Бог!», пов'язаним з іменем архістратиґа Михаїла, переможцем темних сил, повсталих проти Бога. Його символічний зміст розкриває суть усталеного в народі правила: «Хто з Богом, Бог з ним». І навіть якщо хтось, оступившись згрішив, не повинен «вдаватися у розпуку», бо його повернення чекає той, «що велів Нічому зродити світи, величнє сонце, і місяць, і тьми звїзд, що велів темноті перекинутися в світло». Адже Його отецьке серце — «всему світу серце, а воля — гаразд всіх віків і всіх сторін щастє, — той з тобою, Бог з тобою» (Там само). Оптимістичний лад твору М. Шашкевича спрямований на зміцнення віри у Божу велич, любов і милосердність, як і на ствердження національного «Я» русинів-українців.

«Псалми Русланові» М. Шашкевича так чи так дали потужний поштовх розвитку аналогічного жанру в українській літературі нового і новітнього часу — від «Давидових псалмів» Т. Шевченка до «Покаянних псалмів» Д. Павличка.

Осмислюючи життєво-творчий шлях М. Шашкевича, наголошуючи на значенні його діяльності для українського національно-духовного відродження, Б. Лепкий відзначав: «Він перший вивів нас з зачарованого галицького кружка поза галицькі рогачки на широкий шлях українства. Він розширив таким чином наші виднокруги в безконечність. Для галицької України зробив те, що роблять генії для свого народу — вказав нам шляхи поступу» (Лепкий, [1912]: 105). Справді, діяльність «Руської Трійці» на чолі з М. Шашкевичем покликала галицьких письменників і представників греко-католицького духовенства до повсякденного вжитку української народної мови та активного творення нею літератури, а водночас і до національно-духовного відродження: поета і прозаїка М. Устияновича, поетів А. Могильницького, Л. Данкевича, І. Гушалевича та О. Шухевича, драматургів Р. Моха та С. Петрушевича, публіциста Л. Трещаківського та ін. Але, очевидно, стосувалося це, хай і значно меншою мірою, не лише Галичини, а й Закарпаття та Буковини, де трохи пізніше працювали зачинателі нової української літератури на тамтешніх землях О. Духнович і Ю. Федькович. Утім, не менш важливо, як сприймалися і втілювалися в життя ідеї «Руської Трійці» в різних регіонах поневоленої України.

На Буковині, приміром, пізнання творчості М. Шашкевича, як і Шевченкової, пробуджувало і зміцнювало в буковинських українців почуття національної гордості, єднало незалежно від

приналежності до релігійних конфесій, кликало до відстоювання права на нове життя, побудоване за прикладом інших європейських народів. Як це виглядало на практиці, засвідчує хоч би такий факт: 1867 р. деякі православні буковинці задумали відлучитися від своїх співвітчизників, вірних Греко-Католицької Церкви, і навіть «Руську Бесіду» перетворити на православно-руське товариство. Розгорілася гостра дискусія, у яку втрутилася газета «Буковина», прагнучи припинити непотрібну полеміку. 16 (28) січня 1887 р. вона опублікувала передову статтю під назвою «Разом руки си подаймо!», взявши заголовком рядок із вірша І. Гушалевича «Мир вам, браття, всім приносим», що став першим гімном галицьких русинів. Більш ніж переконливо прозвучало в публікації риторичне запитання: «Погляньмо на всі народи, чи є хоть один, щоби ділився на конфесійні партії?». Цілком логічно свою позицію автор проаргументував незаперечним фактом: «Православні русини на Україні, як Шевченко, Костомаров і др., збудили й вスピрали уніатських русинів в Галичині, ті збудили православних русинів на Буковині». Тому кожен буковинський русин повинен усвідомити, що «Русь — наша спільна мати», що дала нам спільну історію і спільну мову, і діяти за покликом вірша І. Гушалевича:

Разом руки си подаймо,
І як браття ся любім,
Одні другим помагаймо

К общій меті поспішім

(Разом руки си подаймо, 1887: 1).

Не менш гостро стояли тоді на Буковині, як і по всій Україні, й питання функціонування української мови та проблеми її розвитку. Кожен, хто їх торкався, чітко усвідомлював значення народної мови, на основі якої постало нове національне письменство й розпочалося національно-духовне відродження. У зв'язку з цим газета «Буковина» від 5 січня 1889 р. зазначала, що «кожному письменному русинові має служити взірцем» мова І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, Т. Шевченка, М. Шашкевича, Ю. Федьковича, І. Франка та інших письменників, і «кождий повинен сумлінно і щиро плекати ту мову, а незадовго, незважаючи на різні перепони, двигнесь вона велична і слава, одностайна і цільна і зобразит в собі єдність і цілість руского народу».

Доречно зауважити, що буковинці одними з перших почали вшановувати пам'ять М. Шашкевича, усвідомлюючи його роль в українському національно-духовному відродженні поряд із Т. Шевченком і Ю. Федьковичем. У 1889 р. українські товариства Чернівців ухвалили одночасно вшановувати Т. Шевченка, М. Шашкевича та Ю. Федьковича, щоби, як зазначала газета «Буковина» від 30 березня 1889 р., поминати «тихим словом братів, що віщим духом двигнули нас з вікової дрімоти і вказали красу рідного слова і немов пригадали нам призабуту заповідь любо-

ви». Уперше таке святкування — «вечерок» — відбулося в березні 1889 р. за участі С. Воробкевича, С. Смаль-Стоцького та О. Поповича. Дійство розгорталося за традиційною програмою: промови чергувалися із поетичними декламаціями та співом пісень. Особливе враження на присутніх справив О. Попович (1856–1930), який згодом уславився як педагог, освітянин, журналіст, видавець, письменник, політик і державотворець. На «вечерку» він прочитав власний вірш «Три зорі», перейнятий гарячою любов'ю до рідного слова та його творців — Т. Шевченка, М. Шашкевича та Ю. Федьковича.

«Співно-літературні вечери в пам'ять руских поетів Шевченка, Шашкевича і Федьковича» — така назва закріпилася за ними з 1890 р. — стали традиційними. Вони проходили за схожими сценаріями, але вже за неодмінного виконання «Молитви» О. Кониського та гімну «Ще не вмерла Україна» П. Чубинського. Особливо важливо, що з кожним роком кількість їх учасників збільшувалася за рахунок інтелігенції і міщан із Чернівців та селян із різних куточків Буковини. 31 березня 1889 року такий «вечерок» уперше відбувся поза межами Чернівців. Його організувала у Вижниці місцева православна руська читальня з ініціативи о. Семанюка.

5 квітня 1891 р. за участі чернівецьких товариств «Руска Бесіда», «Народний Дім», «Руска школа», «Драматичне товариство», «Союз» і «Міщанська Читальня» відбувся співно-

літературний вечерок, присвячений пам'яті Т. Шевченка, М. Шашкевича та Ю. Федьковича. На ньому з доповіддю «Образочок духового розвитку руского народу і его основа» виступив професор С. Смаль-Стоцький. У ній промовець доводив, що творчість трьох поетів рухала велика любов до свого народу, до своєї України, адже «вони стали твердо за правду, за волю: всі заявили велику любов до людей, до своїх братів. Могуче слово руских кобзарів, яке вони сіяли на рідній ниві, западало глибоко в серце рускої інтелігенції, звертало її очі, її працю в сторону рідного народу — отсе та велика сила слова — і довело до того, що упали вже перші кайдани фізичні і моральні із нашого народу, що нарід руский пробудився. Се перша велика побіда правди над кривдою, волі над неволею, се перші жнива із засіву наших кобзарів. За те най буде честь і слава борцям руским за правду і волю!» (Смаль-Стоцький, 1891: 8).

Співно-літературні вечерки, присвячені пам'яті трьох провідників українського духу, мали величезне значення не тільки для популяризації їхнього життя і творчості, а й для зміцнення патріотичних почуттів буковинських українців. Слава Т. Шевченка, М. Шашкевича та Ю. Федьковича, як зазначала газета «Буковина» від 12 (24) червня 1892 р., «заставля всіх призадуматись над моральною силою руского народу, над глибиною ідей, якими проникнуті визначні твори нашої літератури, над живучістю нашої мови та красою нашої пісні».

2* Слово і Церква: українське національне і духовне відродження у XIX столітті

Ідеї «Руської Трійці» завжди набували надзвичайно важливого значення на різних етапах національно-духовного буття, особливо у складні, а то й драматичні чи й трагічні періоди української історії. Так було, наприклад, у міжвоєнний час, коли західноукраїнські католицькі письменники покликали до активного мистецького функціонування релігійну драму. Цей процес слід розглядати в контексті тих релігійно-ідеологічних завдань, що гостро постали в період після поразки українського національно-визвольного руху, зокрема, виховання народу на славних сторінках минулого та історії національної церкви, засадах християнської етики й моралі тощо. У ньому міцну позицію здобули католицькі письменники. Саме з їхньої ініціативи почали функціонувати релігійні видавництва й українські християнські організації, виходити відповідної орієнтації часописи «Поступ», «Дзвони», «Нова Рада», «Правда» та ін. Основні положення їхніх програм постали з опозиції до комуністичної ідеології, прагнення діяти й творити за християнськими нормами, розуміння ролі літератури й мистецтва як важливого ідеологічного чинника. У зв'язку з цим розгорнулася широка освітня й культурна діяльність, спрямована на формування чітких релігійно-ідеологічних поглядів українців. Одну з найпомітніших ролей у цьому відіграла літературна група греко-католицьких письменників «Логос», яка сформувалася у Львові на початку 20-х років. До неї входили Г. Лужницький, В. Мельник (Василь Лімниченко), С. Семчук, П. Сосенко (Моло-

дший), О.Петрійчук (Олександр Мох), а згодом симпатиками «Логосу» стали Б.-І. Антонич, Наталена Королева, Ю. Кміт та ін.

Логосівці, мабуть, як ніхто інший, розуміли значення релігії та церкви в морально-етичному й національно-патріотичному вихованні народу. Найбільше надій для здійснення своїх задумів вони покладали на театр, який тоді гостро потребував нових релігійних драм, тісно пов'язаних з життям народу, його християнськими традиціями та національними переконаннями. Тому саме логосівці опублікували низку релігійних драм, прихильно зустрінутих глядацькою аудиторією та тодішньою літературною і театральною критикою. Їхні релігійні драми були по суті новим явищем в українській літературі, хоч цей жанр мав свої давні й щедрі традиції.

Крім того, у контексті заявленого особливо показовим виглядає такий факт: у 30-х роках завдяки видавництву оо. Василіян у Жовкві виходила «Бібліотека релігійної драми», у якій світ побачили понад двадцять перекладних та оригінальних творів. Серед них — п'єси Г. Лужницького, В. Лімниченка, С. Перського та ін. У програмних документах видавців підкреслювалося, що започаткування «Бібліотеки релігійної драми» продиктоване гострою необхідністю. Вона впливала з того, що, як професійному театрові, так і аматорським гурткам не вистачало п'єс на високоморальні теми. Занепокоєне такою ситуацією у справі популяризації драматичних творів, видавництво чину св. Василя Великого

у Жовкві започаткувало в 1935 р. випуск «Бібліотеки релігійної драми» під гаслами: «На неморальну, лиху драму — добру, християнську драму!»; «Драму, обчислену не на матеріальний успіх, не на гріш, а на добро душ і народу!» (Перський, 1937: 3). Також жовківське видавництво звернулося до театральних режисерів зі спеціальною відозвою, де, на мій погляд, міститься кілька важливих моментів, що проливають світло на особливості розвитку української релігійної драми 1930-х років. По-перше, основна засаднича думка відозви полягала в тому, що загальна мета театральних вистав — висвітлювати «в живих, виразних, зрозумілих образах життєві правди, що їх людина переживає». По-друге, спростовувалася теза про те, що релігійна тема нібито не може дати правдивої драми: «Чи ж герой релігійної драми, що любить Бога над усе, вмирає за віру Ісуса Христа, за надприродні небесні вартості, герой, що рветься всією душею до святості, до неба, Бога, не зацікавить, не захопить, не одушевить?!». По-третє, релігійна драма зазнає все більшого поширення в світовій культурі як «протидія безбожницько-порнографічній драмі» (Слово, 1936: 39–40).

У наш тривожний воєнний час, коли так званий «руський мір» намагається нав'язати нам антидемократичні й безбожницькі принципи державного устрою, особливо актуального звучання набуває рядок із незавершеного вірша М. Шашкевича: «Ти — не

неволі син». Справа «Руської Трійці» — неминуща, як невмируща Україна і вічний Бог.

ЛІТЕРАТУРА

Головацький Я. Пам'ять Маркіяну Р. Шашкевичу. *Вінок русинам на обжинки*. Ч. 1. Відень, 1846. С. 47–66.

Грушевський М. Ілюстрована історія України. Київ–Відень, 1921. 578 с.

Ісаєвич Я. Українське національно-культурне відродження в ХІХ ст.: передумови, контекст, значення. *Шашкевичіана*: зб. наук. праць. Вип. 3–4. Львів–Вінніпег, 2000. С. 15–21.

Історія, 2005 — Історія української літератури ХІХ століття: у 2 кн. Кн. 1 / за ред. акад. М. Г. Жулинського. Київ: Либідь, 2005. С. 355–394.

Крип'якевич І. Історія України. Київ–Львів–Відень, 1918. 80 с.

Лепкий Б. Маркіян Шашкевич. Коломия, [1912]. 108 с.

Лубківський Р. Апостол національного відродження (200 років від дня народження Маркіяна Шашкевича). *Вісник НТШ*. Львів, 2011. № 46. С. 11–16.

Митрополит Йосиф Сліпий, 2007 — Митрополит Йосиф Сліпий. Твердне криця душ наших. *Маркіян Шашкевич на Заході* / упоряд., ред. і вступ Я. Розумний. Вінніпег: Інститут-Заповідник Маркіяна Шашкевича, 2007. С. 176–184.

Панькевич І. Літературний бідермаєр в галицько-українському письменстві. *Шашкевичіана*: зб. наук. праць. Вип. 3–4. Львів–Вінніпег, 2000. С. 431–439.

Перський С. Чудо св. Николая над половчином: Удраматизована в трьох діях староукраїнська легенда з кінця XII ст. Жовква, 1937. 41 с.

Промова, 1911 — Промова Високопреосвященного Митрополита Є. Е. гр. Андрея Шептицького, виголошена в столітні роковини уродин Маркіяна Шашкевича дня 5/XI. 1911 над могилою поета. *Нива*. 1911. Ч. 22. С. 689–692.

Слово, 1936 — Слово до п. т. режисерів (про рел. драму). *Марія в храмі*. Жовква, 1936. 40 с.

Смаль-Стоцький С. Образочок духового розвитку руского народу і єго основа. *Буковина*. 1891. 25 травня (4 червня). С. 5–8.

Устиянович Н. Поезія. Львов, 1860. 120 с.

Чижевський Д. Історія української літератури (від початків до доби реалізму). Нью-Йорк, 1956. 511 с.

Шашкевич М. Повне зібрання творів / упоряд. і ред. М. Шалата. Дрогобич: Коло, 2012. 560 с.